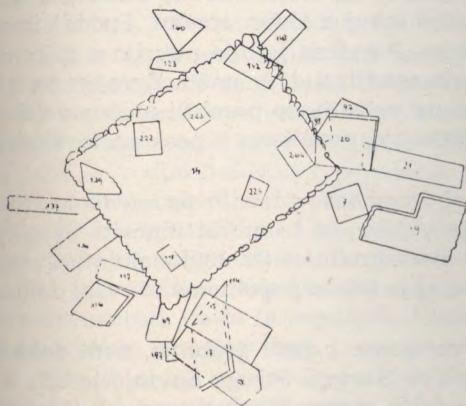

Konserviranje temelja rimske grobnice v Šempetru v Savinjski dolini

Josip Klemenc

Ko so delavci sredi januarja l. 1952 v Šempetru v Savinjski dolini naleteli pri kopanju gramoza na mnogo antičnih spomenikov, večinoma iz marmora, so našli med drugim tudi velik zidan blok, za katerega v pričetku nismo vedeli, kaj predstavlja. Nismo se mogli odločiti, ali je to del porušene močne zidane stene, del podnožja ali temelj kakšne zgradbe. Da ne gre tukaj za močno steno, je pokazala že zidava same plošče, ki ni bila enakomerna. Sredina je bila izpolnjena z manjšimi kamenčki, drobnim peskom in z živim apnom. Ob straneh, posebno pa na vogalih so bili vzdani večji in močnejši kamni, ki so bili vezani med seboj tudi z živim apnom. V izkopanem svetišču na Sadnikovem vrtu v Celju je bilo vzdolž zadnje stene v celi zgrajeno zidano podnožje podobno našemu, na katerem so stali kipi božanstev. Da bi bilo tudi tukaj nekaj podobnega, je posebno potrjevalo dejstvo, da smo našli v neposredni bližini te zidane gmote kip sedeče žene, ki bi jo lahko smatrali za boginjo. Šele, ko je bila naša zidana gmota popolnoma odkopana, smo ugotovili, da leži pred nami cel temelj manjše samostojne zgradbe. Navadno je spodnji del temelja nekoliko širši, kar smo pri naši gmoti ugotovili na vseh štirih straneh. Na sliki 1. leži najvišje jugovzhodni rob. Njegov vogal sestavljajo veliki kamni, a na spodnji strani je videti tudi spodnji odebeljeni del temelja. Desno od temelja je nagrmadeno kamenje, ki ga je verjetno oviralo, da ga voda ni vlekla s seboj in ga uničila.

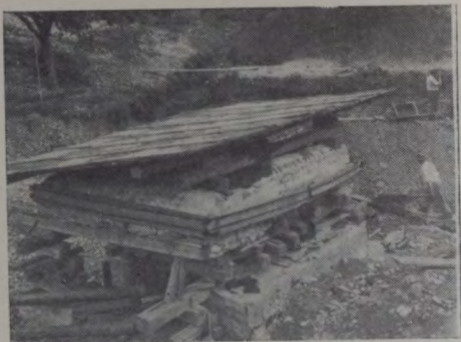
Iz zadnjega časa poznamo več temeljev manjših antičnih zgradb. Tako je n. pr. izkopal H. Vetters leta 1951 v Lauriaku (Enns, Gornja Avstrija) temelj manjše kapelice (2.95×2.10 m), ki je točno datirana s srebrnikom cesarja Gete (201—209 po Kr.). V bližini te kapelice so našli tudi mali bronasti kip boginje Diane (H. Vetters, *Forschungen in Lauriacum*, Bd. I. 1953, str. 15). A. Fischer (»Römischer Sarkophag mit Grabmal bei der Universität Mainz« v *Mainzer Zeitschrift* 1952 str. 19 sqq. sl. 2) omenja temelj spomenika, oziroma grobnice, ki je dolg 6.40 m, širok 3.75 m, a debel 60—70 cm (o. c. str. 21.). Ta temelj je

Sl. 2. Načrt I. temelja grobnice. Pod njim in okrog njega ležeči spomeniki so označeni z inventarnimi številkami izkopavanja

Sl. 1. Odkopani temelj prve grobnice »in situ«

Sl. 3. Temelj z zaščitno streho v času podzidavanja

Sl. 4. Isti temelj konec leta 1952

močno poškodovan in je ležal v njem nekoliko okrušen sarkofag. Temelj je zgrajen iz lomljenega apnenca; v spodnjem delu je pa tudi nekaj rečnih oblic. Iz nadaljnjega opisa tega spomenika, posebno pa iz fragmentov najdenih arhitektonskih kosov sledi, da gre v tem primeru za temelj grobne kapelice. Iz načina, kako je zgrajen naš temelj, ki je v mnogem zelo podoben že omenjenim v Lauriaku in Mainzu, posebno pa iz kasneje najdenih kosov antične arhitekture, smo prišli do zaključka, da je pred nami temelj rimske grobne kapelice (aediculae).

Površina našega temelja je pa posebno važna za nas zaradi tega, ker so nam z njenim obsegom dane tudi mere, ki jih ima nad njim stoječa grobnica. Ker je bil temelj razmeroma še dobro ohranjen, smo sklenili, da ga dvignemo nad najvišjo površino talne vode. Med nadaljnjim izkopavanjem smo našli še toliko kosov antične grobnice, da smo jo sklenili na vsak način postaviti na starem odkopanem temelju. Ker pa ta zaradi starosti ni bil za to dovolj močan in ker ni ležal v prvotni legi, smo ga sklenili tako utrditi, da bo na njem lahko stala prvotna stavba.

Temeljni zid prve grobnice (inv. šte. 14) je ležal v kvadratih A4-B3-B4. Z gornjim robom 82 cm globoko izpod sedanje površine, precej poševno nagnjen proti jugozahodu za ca 25 stopinj. Dolg je 4.35 m, širok 3.75 m, visok 1.10 m. Sezidan je iz rečnih oblic, ki so vezane med seboj z živim apnom. Spodaj ima ca 15 cm močan napust, ki je visok ca 70 cm. Površina je bila pokrita s tlakom iz apna, katerega ostanke smo na nekaterih mestih tudi še našli. Zgrajen pa ni bil enakomerno. Ob robovih, posebno pa na vogalih, so porabili močne velike oblice. Proti sredini je bilo pa manjše kamenje pomešano s peskom in živim apnom.

Pod tem temeljem je ležalo še precej fragmentov raznih spomenikov. Na sl. 1. je spredaj del reliefa, ki predstavlja vojaka, ki bi moral umoriti Oresta. Desno od njega je velik fragment prednje stene grobnice (št. 139) z akantusovim ornamentom, imitacijo zidu itd. Vsega skupaj je ležalo popolnoma ali vsaj delno pod temeljem 18 inv. kosov.

Najdbe teh spomenikov, ki spadajo večinoma k prvi grobnici, nam dokazujejo, kako je prišlo do uničenja teh stavb ob Savinji. Struga Savinje je bila v neposredni bližini tega pokopališča in je tekla v smeri zahod—vzhod. Zaradi neke velike uime, bodisi da je Savinja zaradi velikega deževja počasi naraščala ali zaradi tega, ker se je utrgal oblak, je nenadoma zdivjala in izpodkopala

Sl. 5. Rekonstruiran in učvrščen temelj leta 1954

Sl. 6. Južni zabetonirani del temelja do prvega levega stebrička. Vidi se originalni del temelja, ki ga loči od zgornjega dopolnilna vrsta drobcov iz opeke

obalo. Zato je prišla struga že popolnoma pod stavbe, ki so se počasi začele nagibati. Posledica tega je bila, da so najvišje ležeči arhitektonski kosi, sleme, timpanoni itd., zleteli precej daleč, skoraj na desni breg Savinje. Sleme druge grobnice je ležalo ca 20 m od mesta, kjer je stala druga edicula na levi obali struge Savinje. Drugi kosi so padli nekoliko bližje v sredino struge ali čisto na njen levi breg. Ko je bil pa temelj popolnoma podkopan, je sam zdrknil zaradi svoje teže v vodo in prekril nekaj v rečni strugi ležečih kosov. Verjetno bi se temelj pomaknil še bolj proti vzhodu, pa je velika množina nagrmađenega kamenja to preprečila. Voda je tekla na tem mestu dolgo časa naprej in je zasipavala vse kose tako dolgo, dokler jih ni popolnoma prekrila. Kasneje se je struga pomaknila proti jugu in je le od časa do časa nanese na posameznih mestih drobnega peska.

Potrebno je bilo vse to kamenje, ki je ležalo pod temeljem, izkopati in dvigniti. Najgloblje sta ležala spomenika št. 21 in 97, ki sta bila še pod spomenikom št. 20. Že sam spomenik št. 20, kvadrast marmorni blok, je ležal vodoravno pod temeljem, 175—202 cm globoko. Pod njim je bil spomenik št. 21, tudi kvadrast marmorni kos, na dveh straneh profiliran, v globini od 180—218 cm pod današnjo površino. Spomenik št. 97 pa je bil 225 cm globoko (Sl. 2). Kopali smo v globino pod temeljem tako, da smo bili globlje, kakor vsak do tedaj izkopani kos, t. j. 3.80 m pod sedanjo površino.

Kakor hitro smo dobili pod temeljem prazen prostor, smo podenj položili debele deske, tako da je ležal do konca junija cel na njih. Do 15. avgusta smo imeli neprestano lepo vreme. Šele takrat se je pričelo prvo deževje, ki pa ni dvignilo talne vode, ki je bila med vsem izkopavanjem takrat najnižja. Temelj je ležal še vedno poševno v prvotnem položaju. Zaradi tega se je začel njegov gornji rob na površini krušiti in se je jela lhati, da se bo močno poškodoval. Sklenili smo učvrstiti tudi vse štiri njegove stranske stene z deskami. Ob stene smo položili močne deske. Čez te smo pričvrstili močne železne vezi, okrogle palice, ki so bile na vogalih zvezane med seboj z vijaki in maticami, tako da ni bilo nevarnosti, da bi te popustile. Naslednji deževni dnevi so nam dokazali, da je bilo vse to zelo potrebno.

Temelj ni bil z ničemer pokrit. Zaradi močnega deževja 15. avgusta in naslednje dni je pa sredina pričela popuščati vodo in je postajala mehkejša. Spodnji leseni tlak in močne stranske stene so pa to preprečile in mi smo zaradi zavarovanja od vseh strani pričeli misliti, kako bi ga spravili v vodoraven

položaj in dvignili nad najvišji nivo talne vode. Poleg tega smo ga prekrili še z leseno streho in strešno lepenko. Tako smo bili zavarovani tudi pred deževjem.

Tako močno zvezani in zavarovani temelj smo pričeli počasi dvigati s pomočjo ameriških dvigal. Za kolikor smo ga dvignili, za toliko smo ga tudi podložili z močnimi hrastovimi kladami. Nato smo ga dvignili na drugi strani do iste višine in ga zopet podložili. Počasi, decimeter za decimetrom smo skrbno dvigali dragoceni temelj, dokler ga nismo imeli v vodoravni legi in nad višino talne vode. Šele tedaj se je pričelo pravo zavarovanje in podzidavanje.

Načrt za to nam je naredil inž. Berce od »Betona« iz Celja, ki se je zelo zanimal za izkopavanje. Z zavarovanjem je bilo treba rešiti tri probleme: I. Temelj mora ležati vodoravno nad najvišjo površino talne vode; II. Biti mora tako močno utrjen, da se ni bati, da bi se utrgal kak del in mora k temu biti še tako pojačan, da lahko stoji nad njim cela rekonstruirana antična grobnica; III. Temelj mora vendar videti vsak obiskovalec.

Prvo točko smo dobro rešili, ker tudi najvišja talna voda pozimi l. 1952-53 in 1953-54 ni dosegla dvignjenih temeljev. Pod dvignjeni temelj je bilo treba narediti tudi zelo močno podlogo. To podlogo je po Bercetovem načrtu tvoril 50 cm širok betonski zid. Njegova zunanja polovica naj bi z nekaterimi stebri ob strani v gornjem delu segala do gornjega roba temelja. Drugi notranji del tega podpornega zidu bi pa segal samo do dolnjega roba in bi nosil notranji del. Notranjost tega okvira bi pa izpolnili z gramozom, tako da bi tudi srednji del ležal na trdni podlagi. Med prej omenjenimi stebri, ki so držali vse štiri vogale od zunaj in deloma tudi stene, bi pa moralo biti toliko prostora, da bi se videl precejšen del originalnega zidanja. Na teh stebrih bi pa ležala dovolj močna plošča iz armiranega betona, na katero bi lahko brez skrbi postavili celo prvo grobnico.

Prvo leto se nam ni posrečilo, da bi dokončno izpeljali ta načrt. Pričeli smo zidati obrobne betonske podporne zidove. Kjer smo jih zgradili, smo odstranili začasne, lesene klade. Na ta način nam je uspelo na severni, južni in vzhodni strani dvigniti betonske zidove precej visoko. Na zahodni strani pa so bili samo najgloblji deli gotovi, ko se je pričela dvigati talna voda, ki je za to leto preprečila vsako nadaljevanje. Na srečo so bili hrastovi kosi tako dobro postavljeni in je bilo vse tako dobro zvezano med seboj, da je temelj pod zasilno streho prav dobro prestal to zimo (Sl. 3 in 4).

Leta 1953 smo nameravali končati zavarovanje temelja, pa nam to ni uspelo, ker nas je pri tem talna voda močno ovirala in smo morali celo izkopavanje prekiniti za nekaj mesecev. Tudi zima 1953-54 je za temelj srečno minila, vendar je zelo trpela streha zaradi snega in vlage. Tudi podporne lesene klade so se pričele sumljivo nagibati, čeprav so bile med seboj zvezane z železnimi spojkami in pričvrščene na lesene hlode pod deskami. Pokazalo se je, da moramo l. 1954 na vsak način dovršiti zavarovanje temelja.

To leto nas je talna voda precej dolgo zadrževala in smo pričeli s podzidavanjem šele 17. avgusta. Stene smo dvignili tako visoko, da je temelj ležal popolnoma na njih in na vmesnih deskah ter tramovih. Ker se je pokazalo, da bi preprosto nasipanje gramozu v prostor pod temeljem ne bilo dovolj močno za doljno oporo, smo sklenili podbetonirati ves temelj. Ker se je izkazalo, da lesenih tramov in desk ne smemo pustiti nad betonom, smo jih kos za kosom izvlekli izpod temelja, a prazen prostor podzidali z opeko. Na ta način je kocka, ki nosi antični temelj, masivna, setavljena iz betona in deloma iz opeke. Višina te kocke je 3.20 m (Sl. 5).

Antični temelj je bil precej poškodovan, vendar nam je bila znana njegova prvotna višina. Zaradi tega smo ves temelj zgradili in nadopolnili do njegove prvotne višine. Razliko med dopolnjenim in originalnim zidom smo natančno zaznamovali s črto iz drolcev moderne opeke, tako da tudi nestrokovnjak takoj loči originalni del temelja od nadopolnjenega. Stranske zaščitne stebričke v višini 70 cm smo postavili po dva na krajših straneh, po tri pa na daljših. Vsak vogal je pa še posebej zaščiten od dveh na zunanjem robu se stikajočih beton-skih plošč (Sl. 6). Stebrički so visoki 70 cm. Na njihovi gornji strani in tudi na antičnem temelju pa leži 15 cm debela plošča iz armiranega betona, močna dovolj, da bo na njej stala prva grobna stavba, večinoma sestavljena iz originalnih kosov.

Ko bo na tem temelju stala grobnica, bo ob njem vodil širok tilakovan hodnik, čigar zunanje stene bodo obložene s ploščicami. Notranjo steno pa bo nadomestoval konservirani temelj, čigar posamezne originalne dele bo vsakdo lahko videl in študiral. Na ta način je rešena tudi tretja zahteva, ki jo je stavilo na nas zavarovanje tega temelja.

Nova odkritja na spomenikih romanske arhitekture

Marijan Zadnikar

Ob sistematičnem proučevanju romanske arhitekture na Slovenskem se je zlasti s pregledom terena število spomenikov močno pomnožilo. Odkritjem, ki so bila dosežena z izkopavanjem ali siceršnjim tehničnim posegom v spomenik in ki sem jih nekaj navedel že v zadnji številki tega glasila, se je v letih 1953 in 1954 pridružilo še nekaj novih, za katere menim, da je prav, če ne ostanejo le v popotnih zapiskih, ker bi utegnili kdaj zanimati tistega, ki bo stopal po takrat že bolj izhojenih stopinjah v čas našega romanskega stavbarskega obdobja. Seveda ti izsledki niso edini in sta tudi arhivsko gradivo in pregled literature prispevala svoje; toda naj navedem le tiste nove momente, ki so se pokazali na obstoječih spomenikih z uporabo lopate, kladiwa ali skalpela, ki so bili torej doseženi s posegom v stanje spomenika, kar pa nedvomno zadeva spomeniško-varstveno službo in naj torej ostane zabeleženo tudi v spomeniškem glasilu.

Med najpomembnejša odkritja te vrste sodijo prav gotovo rezultati »arheoloških«
metod raziskovanja v Stični, v Stari in Škofji Loki.

Najprej v Stični. Poleg barokizirane romanske triladijske bazilike in delov prvotnega samostana okrog križnega hodnika, se je od stare redovne naselbine deloma ohranil še en prostor z romanskimi arhitekturnimi značilnostmi, ki je važen zlasti za rekonstrukcijo obsega prvotnega kompleksa in poteka samostanskega ozidja vsaj na vzhodni in severni strani. Gre za del tako imenovane »vhodne kapele«, ki je stala tik pri vhodu v samostan in ki se v sklopu redovne naselbine v starih listinah imenuje »capella ante portam«
ali »juxta portam«
in podobno. Bila je namenjena laikom, ki jim ni bil dovoljen vstop v redovno cerkev in je izgubila svoj pomen, ko se je z omiljenjem redovne strogosti odprla samostanska cerkev tudi za laike (G. Müller: Die Kapelle bei der Klosterpforte, Cist. Chronik 33, 1921, 81).

Stiško kapelo je prvi opazil K. Črnologar in jo je v letih 1891 in 1895 omenil tudi v literaturi skupaj z opisom samostanske cerkve (K. Č.: Kloster Sittich, MZK NF XVII, 1891, 232; isti v MMK 1891, 4; isti: Cerkev in samostan v Stični,